

KRZYSZTOF J. GUZEK

BANDERA DLA MARYNARKI POLSKIEJ

PROJEKTU BOGUMIŁA NOWOTNEGO

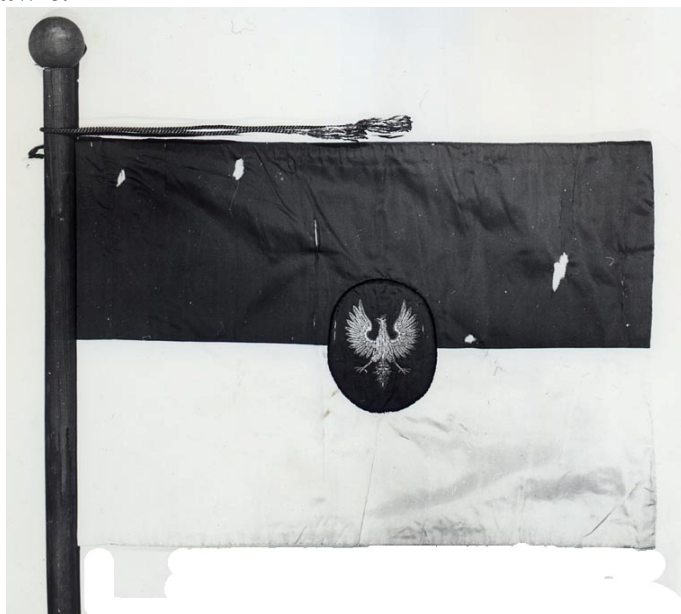
**Artykuł opublikowany
w miesięczniku "Morze"
Nr 8/Sierpień/1989
z pewnymi skrótami**

Z D U N Y k / Ł O W I C Z A - M A J 2 0 1 3

Krzysztof J. Guzek [1]

Bandera dla Marynarki Polskiej projektu Bogumiła Nowotnego [2]

W listopadowym numerze „Morza” z 1988 r. przedstawione zostały zrealizowane i niezrealizowane projekty bander i flag okrętowych dla powstającej Marynarki Polskiej. [3]. W kolejnym odcinku przedstawiamy projekt bandery opracowany przez pierwszego dowódcę Polskiej Marynarki wojennej (zwanej wówczas Marynarką Polską) - pułkownika marynarki Bogumiła Nowotnego. Projekt ten zrealizowano. Ważny jest również fakt, iż do naszych czasów zachował się jeden z dwóch ówczesnie wykonanych egzemplarzy tej bandery, który znajduje się obecnie w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie.

Bandera dla Marynarki Polskiej projektu Bogumiła Nowotnego (1918)
(w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie)

Projekt płk. mar. Bogumiła Nowotnego stanowi pewne zaskoczenie dla wielu czytelników, przewidywał bowiem na górnym pasie bandery barwę czerwoną, na dolnym zaś białą, czyli odwrotnie niż prawidłowy układ narodowych barw polskich. Dlatego też wydaje się właściwym szersze naświetlenie genezy takiego układu barw, obecnie nie spotykanego, a przyjętego przez Bogumiła Nowotnego.

[1] Autor jest członkiem specjalistycznych towarzystw naukowych: od 1986 r. - Stowarzyszenia Miłośników Dawnej Broni i Barwy (afiliacja PAN) i do 1992 r. - członkiem współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Weksylologicznego (afiliacja FIAV); od 2007 r. jest członkiem Heraldycznego Towarzystwa Szkocji (*The Heraldry Society of Scotland*).

[2] Artykuł został opublikowany w Miesięczniku „Morze”, Nr Sierpień [8]/1989r z pewnymi skrótami. Prezentowana tu wersja zawiera pełny tekst uzupełniony ilustracjami i przypisami.

[3] Krzysztof J. Guzek: „*Z historii polskiej bandery. U zarania II Rzeczypospolitej. 1918 -1919*”, Miesięcznik „Morze”, nr 11(693), Listopad 1988; także [w]: www.weksylologia.pl/Publikacje członków PTW .

*Bandera dla Marynarki Polskiej wg projektu Bogumiła Nowotnego (1919)
(rekonstrukcja barwna, gwasz - © copyright by Krzysztof J. Guzek A.D. 1989)*

Problem polskich barw narodowych nie był dla współczesnych odradzającej się z niebytu Rzeczypospolitej tak jednoznaczny, jak wydaje się obecnie czytelnikom. Abstrahując od kwestii ostatecznego wizerunku Orła Białego, która wzbudziła emocje i żywą polemikę w społeczeństwie tamtych trudnych lat, a także pomijając sprawę dyskusji na temat odcienia czerwieni, jaką powinny nosić polskie flagi narodowe i państwowe [4] - wątpliwości budził także i wzajemny układ barw powszechnie uznanych za narodowe – jaki powinien znajdować się na państwowych znakach. 123 lata niewoli zatarły bowiem w powszechnej pamięci uchwałę Sejmu Królestwa Polskiego z 7 lutego 1831 r., która – po raz pierwszy w historii Polski – uznała za narodowe barwy biało-czerwone:

"Izba Senatorska i Poselska, po wysłuchaniu wniosków Komisji sejmowych, zważywszy potrzebę nadania jednostajnej oznaki, pod którą winni łączyć się Polacy, postanowiły i stanowią:

Art.1. Kokardę narodową stanowić będą kolory herbu Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, to jest kolor biały z czerwonym.

Słaba znajomość narodowej symboliki pogłębiał także fakt, iż po Powstaniu Styczniowym, od 1868 r. władze carskie wprowadziły całkowity zakaz używania symboli narodowych, a o jego rygorystycznym przestrzeganiu i daleko posuniętej rusyfikacji świadczy fakt usuwania z powszechnego użycia nawet tradycyjnych, historycznych herbów miast polskich [5].

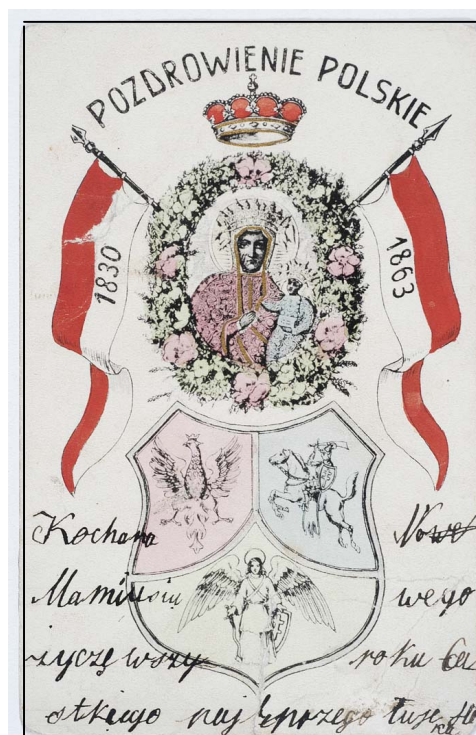
Można rzec, że w tej sytuacji na podatny grunt padły szeroko rozpowszechnione przez władze carskie wizerunki flagi polskiej, jednakże o odwrotnie ułożonych, c z e r w o n o – b i a ł y c h barwach. Nastąpiło to w związku z proklamowaniem przez głównodowodzącego armii rosyjskiej wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza w dniu 14 sierpnia 1914 r. odezwy do narodu polskiego, zapowiadającej zjednoczenie ziem polskich pod berłem cara oraz swobody narodowe, w tym jawne używanie narodowych symboli.

[4] Krzysztof J. Guzek: „*Amarant i karmazyn. Spór o polskie barwy narodowe.*”, [dziennik]

Życie, z dn. 10-11 listopada 1992 r.; także: www.weksylologia.pl/Publikacje członków PTW ;

Krzysztof J. Guzek: „*Rzecz o karmazynie polskim*”, Nasz Dziennik z dn.30 stycznia 2002 r. ; także:

www.weksylologia.pl/Publikacje członków PTW

Odezwa naczelnego dowódcy armii rosyjskiej, Wielkiego Księcia Mikołaja Mikołajewicza z 1914 r. z flagą czerwono-białą (po lewej) oraz patriotyczna karta pocztowa sprzed 1914 r. (po prawej).

Nie bez znaczenia był także fakt, iż taki właśnie, nieprawidłowy układ polskich barw narodowych utrwalony został dodatkowo w społecznej świadomości przez okupacyjne władze niemieckie, które po zajęciu Warszawy w sierpniu 1915 r. nie tylko zezwoliły na używanie polskich symboli narodowych, lecz także sięgnęły do nich w celach propagandowych – na pierwszej odezwie okupantów do Polaków widniały bowiem pod wizerunkiem orła skrzyżowane flagi, również c z e r w o n o – b i a ł e.

Przyznać jednakże należy, iż patrioci - świadomi narzuconego przez okupacyjne władze niemieckie fałszywego układu barw - podjęli szeroką akcję popularyzacji właściwej narodowej symboliki. Pierwszą taką powszechną próbą była **uroczysta** manifestacja z okazji obchodów 125 rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, która odbyła się w Warszawie 3 maja 1916 r. (do jej organizacji mogło dojść wskutek zezwolenia władz niemieckich na oficjalne świętowanie rocznic oraz odbywanie patriotycznych uroczystości).

[5] Doskonałym przykładem jest herb Miasta Łowicza :

Od lewej: historyczna pieczęć Miasta Łowicza z 1550 r. z dwoma pelikanami broniącymi Drzewa Życia, projekt herbu Łowicza wg Heroldii Carskiej z 1870 r. z pelikanem trzymającym rybę oraz herb Miasta Łowicza we współczesnej wersji z 1995 r.

Komitet Uroczystego Obchodu Rocznicy 3 Maja w wydanych przez siebie ulotkach wzywał do zachowania prawidłowego, zgodnego uchwałą Sejmu z 1831 r. i tradycja porządku barw na wywieszanych i eksponowanych flagach narodowych.

Głos w sprawie prawidłowego układu barw narodowych na flagach i innych patriotycznych symbolach zabierali także znawcy zagadnień tej miary co A. Chmiel, K. Estreicher, H. Mościki, F. Kamocki, M. Opalek, O. Balzer i inni przedstawiciele polskiej elity intelektualnej.

Odwrotne ułożenie barw – czerwono-białe pasy na banderze Bogumiła Nowotnego - może jednak tłumaczyć inne stosunkowo proste wyjaśnienie o ... austriackiej proveniencji. W przeciwieństwie bowiem do zasad heraldyki polskiej, w której w hierarchii barw barwa godła (orła białego) jest nadrzędna w stosunku do barwy jego tła (czerwonej tarczy) i stąd też jest umieszczana na górnym pasie narodowej flagi nad barwą czerwoną, w heraldyce austriackiej obowiązuje odmienny porządek barw: barwa tła jest w niej nadrzędna w stosunku do barwy godła i powinna się znaleźć na górze ! W ten właśnie sposób powstała narodowa, czerwono-biało-zielona flaga węgierska utworzona na podstawie godła Kossutha, obowiązującego od czasów Rakoczego do początków XVIII wieku i w okresie, gdy Węgry były republiką.

*Trójkolorowa flaga o narodowych barwach węgierskich
używana jako flaga Republiki Węgierskiej w latach 1918 - 1919*

Dla wyjaśnienia genezy wzoru bandery pułkownika Bogumiła Nowotnego nie bez znaczenia jest zatem fakt, że pierwszy dowódca Marynarki Polskiej wyszedł z byłej cesarsko-królewskiej marynarki austriackiej [6] i w tym kontekście nie należy się dziwić, że zaproponował on w swoim projekcie bandery takie właśnie, czerwono-białe ułożenie barw.

Plk. Marynarki Bogumił Nowotny – pierwszy dowódca Marynarki Polskiej

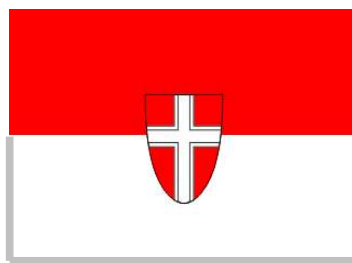
[6] Bogumił Nowotny: „*Wspomnienia*”, Gdańsk 2006; Semka P.: „*Adriatycka elita floty II RP*”, Rzeczpospolita, [dod.] PlusMinus z 18-19 grudnia 2010

O tym, jak duże spustoszenie w świadomości polskiego społeczeństwa - w zakresie symboliki narodowej – spowodowały wyżej wymienione propagandowe akcje carskich zaborców i niemieckich władz okupacyjnych świadczy najlepiej fakt, iż w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości zdarzało się podnoszenie narodowych flag o odwrotnie ułożonych barwach, jakie jest widoczne na wykonanym na początku lat dwudziestych na zamieszczonym poniżej zdjęciu,

***Lódź „Prawdzie” na Dźwinie Północnej z banderą o odwrotnie ułożonych, czerwono-białych barwach - pierwsza łódź motorowa pod flaga polską na Murmanie.
[źródło: Magazyn Świat, z pocz. lat 20-tych – wycinek w Arch. KJG]***

Zapewne z chęci odróżnienia bandery dla Marynarki Polskiej od proponowanych przez władze carskie i niemieckie rzekomo-narodowych polskich flag, a także i od czerwono-białych flag, często spotykanych na terenie byłego cesarstwa austro-węgierskiego (np. flaga Prowincji Dolna Austria, czy też flaga Wiednia) -

***Flagi austriackie o barwach czerwono-białych ułożonych w pas:
Prowincji Salzburg (po lewej) i Wiednia (po prawej)
[źródło: Website Flags of The World]***

projektodawca omawianego wzoru umieścił w centralnym (tzw. sercowym) polu płachty flagi (na owalnej, nieheraldycznej tarczy) zaprojektowany z dużym smakiem, spokojny w swym kształcie wizerunek Orła Białego.

Fragment bandery wg projektu Bogumiła Nowotnego z białym orłem w koronie umieszczonym w owalnym polu czerwonym z czarną obwódką.

Takie rozwiązanie plastyczne zbędne z punktu widzenia zasad weksylologii, gdyż już same barwy nałożone na płachtę flagi symbolizują barwy narodowego godła i przesadzają o jej narodowej identyfikacji. Umieszczenie tarczy w sposób widoczny na banderze Nowotnego sprzeczne jest ze starym kanonem heraldycznym, w myśl którego niedopuszczalne jest nakładanie „metal na metal” (tj. srebra i złota, które mogą być zastępowane przez barwy białą i żółtą) a „barwy na barwę” (w heraldyce używane były tylko cztery czyste i zdecydowane barwy: najbardziej uprzywilejowana czerwień w odcieniu szkarłatu bądź cynobru, błękit w postaci lazuru, zieleń oraz czerni).

Dodać w tym miejscu można, że taka koncepcja układu plastycznego spotykana jest także i w późniejszych dziejach polskich barw narodowych. Wynikała ona na ogół z nieznajomości tworzenia wzorów narodowych flag polskich i wyżej wymienionych kanonów heraldycznych (weksylologia jako samodzielna nauka wówczas nie istniała!), jednakże w poszczególnych przypadkach była ona bądź uzasadniona obiektywnymi przyczynami historycznymi, bądź też -okolicznościami politycznymi niezależnymi od projektodawców lub też świadomie przez nich uwzględnianymi.

Umieszczenie przez płk. mar. Bogumiła Nowotnego owalnej, czerwonej tarczy w centralnym polu flagi spowodowało dodatkowe komplikacje – gorszą „czytelność” jej wzoru, a tym samym konieczność oddzielenia tarczy (szczególnie w jej górnej połowie) od czerwonego pasa flagi dodatkową czarną obwódką (patrz: barwny wizerunek bandery). Tym samym do wzoru flagi wprowadzony został niepożądany element barwny, nie mający do tego czasu żadnego związku z polskimi tradycjami narodowymi, a także zbędny w świetle zasad polskiej heraldyki, jak również weksylologii – wyjąwszy tzw. „czarną biżuterię”, wykonywaną powszechnie na znak żałoby po upadku Powstania Styczniowego [7], oraz sporadyczny przypadek kiedy to w roku 1696 po śmierci Anny Jagiellonki husarze królewskiej chorągwi przywdzieli żałobną barwę w postaci **czernionych zbroi oraz czarnych proporczyków kopijnych**.

[7] Problematyka czarnej biżuterii patriotycznej, sięgająca „krzyżka z Olszynki” z czasów powstania listopadowego posiada bogatą literaturę.

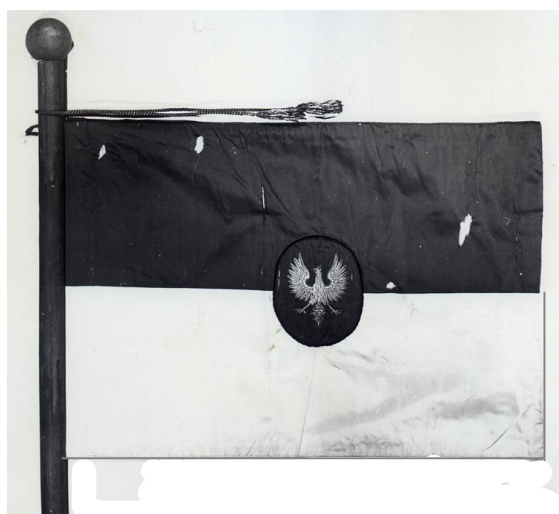
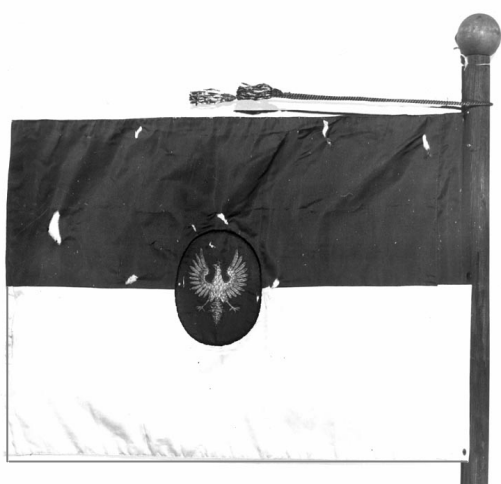

*Czarna biżuteria patriotyczna – naszyjnik z krzyżem i bransoleta z ok. 1861 r.
(ze zbiorów muzeum Historycznego m.st. Warszawy)*

Wprowadzenie zatem dodatkowej czarnej barwy na banderę Nowotnego w świetle zasad polskiej heraldyki i weksylologii, a także w świetle polskich tradycji narodowych.

W tym miejscu można wspomnieć o jedynym przypadku flag o czarnej barwie w polskich tradycjach weksylologicznych – były to flagi „**Jolly Roger**” podnoszone przez polskich podwodników na znak zwycięstwa; ale to już inna historia [8].

[8] vide świetnie opracowany artykuł : Bartelski A.S.: „*Tajemnice polskich Jolly Roger*”, Morze Statki i Okręty, Nr 4/2009, s. 24-29

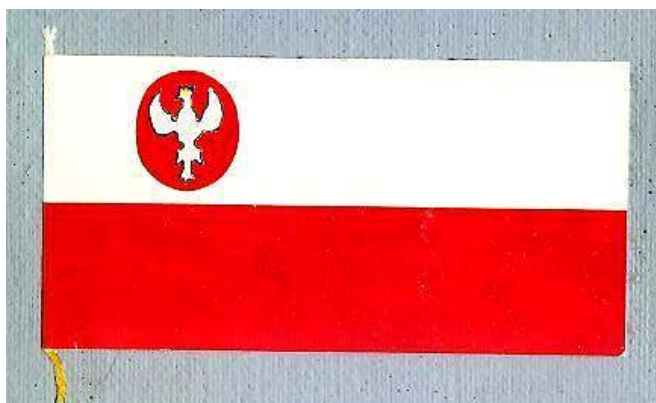

***Bandera Nowotnego – strona główna (po prawej) i strona odwrotna (po lewej)
oraz aplikowany po obu stronach owalny element z białym;
zwraca uwagę zwrot głowy orła w tą samą stronę (w prawo) na obu stronach płata bandery***

Zwrócić uwagę należy także na fakt, iż projekt bandery zrealizowany został w postaci dwustronnie wykonanej flagi i o ile na lewej stronie zachowanego egzemplarza bandery (tj. rozwiniętej dla patrzącego na nią w prawo od drzewca !) Orzeł Biały ma prawidłowy zwrot głowy w swoją prawą stronę – o tyle na prawej stronie bandery (tj. odwrotnej) zwrot głowy orła jest nieprawidłowy. Zgodnie bowiem z wielowiekową tradycją – głowa jego powinna być zwrócona do drzewca flagi. Jest to jeden z dwóch wyjątkowych przypadków, w których Orzeł Biały może mieć głowę zwróconą w swoją lewą stronę (tym drugim przypadkiem jest Orzeł Biały spotykany na wprowadzonym przez Władysława Warneńczyka czteropolowym herbie Królestwa Polskiego i Litwy, na którym – dla uhonorowania litewskiej Pogoni – Orzeł Biały „patrzy” w jej stronę).

Wydaje się, że właśnie we wzorze bandery Bogumiła Nowotnego należy szukać genezy owalnej tarczy z godłem, umieszczonym na białym pasie oficjalnego projektu bandery dla marynarki handlowej „upaństwowionej”, opracowanego na posiedzeniu w Sekcji Marynarki Ministerstwa Spraw Wojskowych, które odbyło się pod przewodnictwem admirała Porębskiego w dniu 3 kwietnia 1919 r. [9].

[9] Guzek K.J.: „Z historii polskiej bandery. U zarania II Rzeczypospolitej. 1918 -1919”, op.cit.

***Bandera dla marynarki polskiej „upaństwowionej” - wzór przyjęty na posiedzeniu Sekcji
Marynarki Ministerstwa Spraw Wojskowych w dniu 3 kwietnia 1919 r.
(rekonstrukcja barwna - © KJG A.D. 1988 – w Arch. KJG)***

Przedstawiony powyżej projekt bandery płk. Marynarki Bogumiła Nowotnego, pierwszego dowódcy Marynarki Polskiej, oraz okoliczności jego powstania nie wyczerpują jednakże problematyki historii polskiej bandery z początkowych lat istnienia Odrodzonej Rzeczypospolitej.

Stąd też w następnym odcinku cyklu – o pierwszej banderze Polskiej Marynarki Wojennej.

Krzysztof J. Guzek

Zduny k/Łowicza, w maju 2013